

ALGIRDO LAIŠKAS KONSTANTINOPOLIO PATRIARCHUI

Mūsų skaitytojai labai palankiai priėmė 1966 m. išleistus Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškus. Gal jiems bus įdomus ir čia pateikiamas jo sūnaus, taip pat Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laiškas? Šis laiškas skirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reikalams Rytų Europoje, o anie – Vakaruose. Dėl to skiriasi ir jų kalba: Gedimino laišakai rašyti Vakaruose plačiai vartojama lotynų kalba, o šis – Rytų Europos tarptautine graikų kalba.

Laiškas svarbus ir kaip istorinis dokumentas, ir kaip literatūros reiškiny, atskleidžiąs mums ano meto Lietuvos raštijos pobūdį bei lygį. Tai pirmas išlikęs graikų kalbos panaudojimo Lietuvos raštijoje pavyzdys.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laiškas rašytas Konstantinopolio patriarchui 1371 m. Pirmą kartą paskelbtas 1860 metais tarp daugelio kitų rinkinio *Acta patriarchatus Constantinopolitani*¹ dokumentų. Iš ten su vertimu į rusų kalbą ir kai kuriais komentarais perspausdintas knygoje *Русская историческая библиотека*² ir kartu su vertimu į vokiečių kalbą žurnale *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft*³. Žemiau pateikiamas Algirdo laiškas, verstas iš graikų kalbos.

Aptariamame Algirdo laiške liečiamas visų pirma Maskvos ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ginčas dėl Rytų bažnyčios metropolito. Mat Lietuvos didieji kunigaikščiai patraukė metropolitą į savo pusę⁴ ir padarė jį stipriu įrankiu kovoje prieš juos, stengėsi atskirti Lietuvos Rytų bažnyčią nuo maskviškio metropolito. Todėl dar Gediminas pasirūpino, kad Lietuvos Naugarduke 1316–1317 m. būtų paskirtas metropolitas Teofilas. Ši metropolija buvo panaikinta, 1328 m. paskyrus naują visai Rusijai metropolitą. Gedimino ir jo sūnaus Liubarto pastangomis 1337–1338 m. buvo įsteigta Haličo metropolija, į kurią įėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Haličo bei Voluinės žemės. Bet ir ta metropolija visos Rusijos metropolito pastangomis buvo panaikinta 1347 m. Kadangi ir metropolijos steigimas ar naikinimas, ir metropolito skyrimas priklausė nuo Konstantinopolio patriarcho, iš abiejų pusių buvo krepiamasi į šią Rytų bažnyčios sostinę. Todėl, Lietuvos metropoliją uždarius, Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas tuojau kreipėsi į patriarchą prašydamas ją atidaryti. Ten buvo nusiųstas ir kandidatas į metropolitus – Teodoritas, bet Konstantinopolio patriarchas nesutiko jo įšventinti. Tada tas nuvyko į Bizantijai nedraugišką Bulgariją, pas Konstantinopolio patriarcho konkurentą Tirnovo patriarchą, ir ten buvo įšventintas. Pasikeitus politinėms aplinkybėms, Konstantinopolio patriarchas paprašė Algirdo pašalinti „neteisėtai“ paskirtą metropolitą ir savo ruožtu 1354 m. paskyrė „lietuvų metropolitą“ (*métropolitès Litvón*) kitą Algirdo kandidatą – Romaną. Tačiau tuo pačiu metu „Kijevo ir visos Rusijos metropolito“ titulas buvo suteiktas ir Aleksijui Maskvoje. Kadangi metropolijų ribos nebuvo aiškiai nubrėžtos, tarp Maskvos metropolito Aleksijo ir Romano kilo daug ginčų. Buvo ginčijamasi ir dėl visos Rusijos metropolitų katedros – Kijevo. Laimėjo Maskvos metropolitas. Bet tas miestas buvo Algirdo valdžios sferoje. Todėl Romanas nuvyko į Kijevą ir iš ten jėga valdė Lietuvos

¹ *Acta patriarchatus Constantinopolitani* / Ed. F. Miklosich et. J. Müller. – Vindobonae 1860. – T. 1. – P. 580–581.

² Памятники древнерусского канонического права // Русская историческая библиотека. – С-Пб., 1880. – Т. 6. – Ч. I: Памятники XI–XV в. – P. 135–140.

³ *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft*. – Heidelberg, 1907. – Bd. 5. – H. 29. – P. 358–361.

⁴ 1326 m., valdant Ivanui Kalitai, metropolito sostas iš Vladimiro, kur 1299 m. buvo atkeltas iš Kijevo, perkeltas į Maskvą.

Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių bažnyčią. Metropolitas Aleksijus, norėdamas parodyti, kad Kievas tik jam priklauso, taip pat ten buvo nuvykęs, tačiau „ugnies garbintojas (*pyrsolátres*) lietuvių kunigaikštis“, kaip minima 1380 m. birželio mėn. patriarcho rašte dėl metropolitų Kipiriano ir Pimeno, jį suėmęs, atėmęs brangius bažnytinius indus, taip pat suėmęs jo palydą ir gal būtų net nužudęs, jei metropolitas, kai kurių asmenų padedamas, nebūtų slapta pasprukęs ir tokiu būdu išvengęs pavojaus.

Algirdiškis Lietuvos metropolitas Romanas mirė 1361 ar 1362 m. Algirdas tuojau ėmė rūpintis kito Lietuvos metropolito, tačiau visą dešimtmetį abi metropolijas valdė tik Aleksijus. 1371 m. Lietuvos kunigaikštis nusiuntė patriarchui Filotėjui laišką, kuriame tamsiomis spalvomis charakterizavo metropolitą Aleksijų, kaltino šališkumu ir nesirūpinimu Lietuvos Rusia ir prašė skirti dar kitą metropolitą Kijevui, Smolenskui, Tverei, Mažajai Rusijai, Novosiliui ir Nižnij Novgorodui, t. y. toms sritims, kurios buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžioje ar politinėje įtakoje. Dėl to skundo buvo atsiųstas patriarcho apokrisarijus (tardytojas) serbas Kiprianas. Dabar Algirdui pasisekė patraukti šį asmenį į savo pusę. Jis net pasiūlė patriarchui jį skirti Lietuvos metropolitu. Metropolitas Aleksijus iš tų pareigų turėjo būti atleistas. Bet Maskvos kunigaikštis su tuo nesutiko. Tik po ilgų ginčų, kai jau buvo miręs Aleksijus (1376), Kiprianą pripažino ir antra pusė. Ligi savo mirties (1406) jis buvo vienintelis visos Rusijos metropolitas. Tai paaiškinama Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto draugiškais santykiais. Dėl palankių politinių aplinkybių metropolito Kipriano iniciatyva sudarytas bendras rusų istorijos sąvadas, kurio dalis skirta ir Lietuvos istorijai⁵.

Anksčiau, prieš žemiau pateikiamo laiško parašymą, t. y. prieš 1371 m., taip nebuvo. 1370 m. Konstantinopolio patriarchas Filotėjas kreipėsi į Algirdą, išdėstydamas rusų kunigaikščių skundus dėl jo kariuomenės įsibrovimo į jų sritis. Drauge jis rašė laiškus rusų dvasininkams ir metropolitui Aleksijui, kuriuose Algirdui palankia dvasia ragino laikytis šventos priesaikos (dėl jos nesilaikymo skundėsi Algirdas) ir nešališkai teikti savo patarimus Rusijos ir Lietuvos gyventojams bei juos mokyti. Mat patriarchas vis tikėjosi laimėti juos Rytų bažnyčiai⁶.

Šį Algirdo laišką patriarchas cituoja 1371 metų rugpjūčio mėnesį rašytame laiške metropolitui Aleksijui dėl Haličo metropolijos kūrimo, reikalaujant lenkų karaliui Kazimierui. Jis primena Aleksijui, kad tas šališkai rūpinąs visais stačiatikiais. Patriarchas raso: „Tebūna tau žinoma ir tai, kad aš iš meilės tau, išgirdęs apie buvusį vietos krikščionių žuvimą nuo didžiojo lietuvių kunigaikščio Algirdo (*pará tū megálū rhégòs tōn Litvón tū Algérdū*), parašiau jam, o jis man atrašė laišką sakydamas taip [...]“ Toliau patriarchas pateikia laiško ištraukų apie tai, kad metropolitas Aleksijus atleidžias nuo kryžiaus priesaikos, kad maskvėnai puldinėję ir užėmę Algirdo žemes etc.

Laiške, kaip matome, atsispindi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo, kaip ir jo pirmtakų, politika rusų žemių atžvilgiu: jis giliai į jas įsiskverbęs. Pasinaudojęs rusų kunigaikščių savitarpio konfliktais ir totorių jungo sąlygomis, jis paėmė į savo valdžią Mstislavų, Brianską, Novgorodą-Sieverską, Černigovą, Starodubą, Trubčevską, Kijevą, nemaža miestų ir sričių į šiaurę ir į pietus nuo Smolensko žemių⁷. Savo įtaką Algirdas stengėsi dar labiau išplėsti. Tam tikslui buvo pasinaudota, kaip matyti ir iš laiško, vedybomis. Algirdo svainis buvo Tverės kunigaikštis Michailas Aleksandrovičius. Jo sesuo Julijona – antroji Algirdo žmona. Naudodamasis giminystės ryšiais su Algirdu, Michailas pretendavo į

⁵ Plačiau apie tai: *Jonynas I. Algirdas // Lietuviškoji enciklopedija*. – K., 1933. – T. 1. – P. 278–295. Taip pat: *Meyerdorff A. and R. Study in byzantino-russian relations // Byzantino-slavica*. – Praha, 1967. – T. 28. – C. 2. – P. 278–288. Plg. Лихачев Д. С. Национальное самосознание древней Руси. – Москва–Ленинград, 1945. – P. 72.

⁶ Lietuvos diplomatai patriarchą gąsdino katalikybės pavojumi ir viliojo atversti Lietuvą į stačiatikybę. Plg. *Pašuto V. Lietuvos valstybės susidarymas* – V., 1971 – P. 292.

⁷ Lietuvos TSR istorija. – V., 1958. – P. 42.

Maskvos didžiojo kunigaikščio sostą. 1371 m., palaikydamas Algirdo akciją, jis irgi skundėsi patriarchui Maskvos metropolitui Aleksijumi. Patriarchas stengėsi juos taikyti, kad dėl tų nesutarimų lietuviškos eparchijos nepasiliktų be ganytojiškos priežiūros. Talkininkaudamas savo giminaičiui, Algirdas tris sykius žygiavo į Maskvą – 1368, 1370 ir 1372 m., kad priverstų ją sutikti su savo svainio norais. Vis dėlto Algirdas buvo priverstas 1372 m. sudaryti taiką su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Dmitrijumi Ivanovičiumi ir atsakyti toliau remti Tverės kunigaikštį. Šis ir be Algirdo pagalbos dar mėgino kovoti, tačiau, 1375 m. Maskvos kunigaikščio nugalėtas, susitaikė su juo, pripažindamas jį „savo vyresniuoju broliu“.

Ne visada Algirdui pavykdavo politiniai sumanymai ištekinti savo dukteris už rusų kunigaikščių. Nepasisekė jo dukters Agripinos vyrui Suzdalės bei Nižnij Novgorodo kunigaikščiui Borisui, taip pat jo žentui Novosilio kunigaikščiui Ivanui. Laiškas rodo, kad jau kunigaikščiui Algirdui teko susidurti su kai kurių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių ir valdovų linkimu į Maskvos pusę. Jis priverstas kalbėti apie pabėgimus net davus šventais ritualais patvirtintas ištikimybės priesaikas.

Laiške keletą sykių kalbama, kad, duodant ištikimybės priesaiką, nesilaikoma kryžiaus bučiavimo, ir stebimasi, jog pasaulyje taip gali būti. Šitaip lyg norima papeikti tokius netikusius veiksmus ir išryškinti tuos žmones saistančios religijos nereikšmingumą atskirtų asmenų ir valstybių santykiams. Kunigaikštis Algirdas tos religijos nesisavina, o kalba apie ją kaip priklausančią kitos ideologijos žmonėms, šis tonas (be kitų argumentų) turėtų rodyti, kad Algirdas, bent jau laiško rašymo metu, nebuvo krikščionis, nors kai kurie tyrinėtojai tvirtina jį buvus pasikrikštijusį.

Taigi teigiama, kad Algirdas priėmęs stačiatikybę dar prieš santuoką su vitebskiete Marija. Bychovco kronikoje⁸ rašoma, kad kunigaikštis Algirdas, vedęs Vitebsko kunigaikštę Julijoną (matyt, apsirakta, nes ši buvo iš Tverės), jos skatinamas priėmęs krikštą ir rusų tikėjimą, o visi lietuviai didikai pasilikę pagonimis. Tai patvirtino žinomas istorikas A. Kojalavičius, vėliau – V. B. Antonovičius. Aiškinama, jog savo perėjimą į stačiatikybę Algirdas laikęs tik privačiu reikalu, todėl negarsinęs ir neteikęs tam valstybinės reikšmės. Lietuvoje ir toliau vyraujanti religija pasiliko senoji. Dar yra tvirtinama, kad Algirdas apsikrikštijęs prieš pat mirtį⁹. Tačiau ar nebus teisingiausia toji versija, jog Algirdas, nepaisant kai kurių jo nuolaidų krikščionybei ir tolerancijos, visą gyvenimą išlaikė savo tėvų tikėjimą. Siekdamas įsigalėti rusų žemėse, Algirdas savo sūnums, kuriuos skyrė valdyti pajungtų rusų žemių, leido priimti stačiatikių tikėjimą, o pats, kaip tiesioginis Lietuvos valdovas, išpažino senąjį lietuvių tikėjimą. Matyt, jis visą laiką pasiliko, pasak Konstantinopolio patriarcho, *pyrsolátris* – ugnies garbintojas. Turbūt teisingas yra pasakojimas, remiamas XIV a. šaltiniais (J. Dlugošas), kad, Algirdui mirus, jo kūnas pagal pagoniškas apeigas buvęs iškilmingai sudegintas su keliolika žirgų ir daugybe daiktų Maišiagalos apylinkių girioje¹⁰. Gyvam jam vargu ar atrodė priimtina tokia religija, kurios skelbėjas ir išpažinėjus kaltinti jautėsi priverstas dėl to, kad ji leido laužyti, jos apeigų laikantis, sudarytas sutartis.

Taigi Konstantinopolio patriarchas, kalbėdamas apie Lietuvos valdovą ir lietuvius, ne vienoje vietoje vadina juos ugnies garbintojais. Anksčiau minėtuose „Aktuose“, pavyzdžiui, jis pateikia tokį naudininką: *tõ pyrsolátré rhègì tõn Litvón* („ugnies garbintojui lietuvių karaliui“). Panašiai sako ir apie lietuvius: *pyrsolátrai* („ugnies garbintojai“), *katà tõn lechtrón tū staurū, tõn latreuóntõn kai pisteuóntõn eis to pyr* („prieš kryžiaus priešininkus, garbinančius ir tikinčius į ugnį“). Vargu ar galima kaltinti patriarchą nežinojimu. Jis palaikė santykius su metropolitais, o šiems, užsiimantiems ir

⁸ Bychovco kronika. – V., 1971. – P. 77.

⁹ Энциклопедический словарь. – С.-Пб., 1897. – Т. 21^a. – P. 912.

¹⁰ МТЛЕ. – Т. 1. – P. 43. Kad Algirdas yra „ugnies garbintojas“, minima ir pasakojime apie jo meto stačiatikių kankinius. Plg. *Pašuta* V. Op. cit. – P. 159. Be to, ir legenda apie keturiolikos vienuolių pranciškonų žuvimą Algirdo valdymo metais (1333) atskleidžia, kad šis kunigaikštis buvęs pagonis. Žr. *Ročka M.* Jono Andruševičaus eilės // Literatūra. – 1971 – T. XIV(1). – P. 97–104.

lietuviškosios Rusios stačiatikybėsreikalais, buvo gerai žinomi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo ir lietuvių tikėjimo dalykai.

Įdomu kad patriarcho laiškuose kalbama tik apie ugnies garbinimą. Atrodo toks teigimas ne visiškai atskleidžia lietuvių religijos turinį. Juk vienas seniausių lietuvių genčių kultų buvo žemės kultas, būdingas žemės ūkio kraštams, koks buvo ir Lietuva. Taip pat žinoma, kad Lietuvoje buvo garbinami miškai ir žalčiai. Tačiau šių kultų patriarchas nemini. Smulkiau neaptaria ir ugnies kulto. Jis skirstomas į viešosios šventos ugnies, skirtos dievui Perkūnui, ir namų židinio ugnies garbinimą. Patriarchas ir jo informatoriai nemini Perkūno nei Gabijos, namų dievo įvaizdžio, tenkindamiesi bendru ugnies kulto aptarimu. Matyt, tiems krikščionims, kurie susidurdavo su pagonimis lietuviais, pirmiausia į akis krisdavo iškilmingos viešos apeigos, kuriomis būdavo garbinama Perkūnui skirta ugnis. Tokia ugnis kūrenta kai kuriose vietose, dažniausiai prie šventųjų ažuolų, o ją kurstydavo vaidilos. Tose vietose degintos aukos, melsta gero oro, gausaus derliaus, pasisiekimo ir pan. Po mirties buvo deginami lavonai. Toks ugnies kultas buvo iškilmingiausias ir griežčiausiai valstybinis. Ir Perkūnas, su kurio kultu susijusi ugnis, virto visos lietuvių tautos dievu. Matyt, dėl to patriarchas Algirdą ir lietuvius vadina ugnies garbintojais.

Apie ugnies svarbą ir apie tai, jog ji ilgai lietuvių buvo išlaikyta, kalba Mykolas Lietuvis¹¹. Kad lietuviai šalia miškų ir žalčių labiausiai garbinę ugnį, minima ir ano meto Europos literatūroje. Pavyzdžiui, J. Olafas Magnus pasakoja, kad Lietuvoje ugnis buvusi svarbiausias dalykas bet kokioje aukoje dievybėms ar net buvo laikoma dievybe. Paralelių jis rado kitose tautose. Pasak Herodoto, tai buvo būdinga persams. O gal lietuviams pavyzdį davę egiptiečiai, kurie įsivaizdavę, kad ugnis esanti lyg didelis žvėris ir ryjās viską, kas tik gyva, o paskui, kai rydamas galutinai pasisotinęs, mirštās drauge su prarytuoju daiktu¹².

Gal tam kad patriarchai priskiria lietuviams tik ugnies garbinimą, turėjo įtakos tokios ar panašios legendos, o gal iš tikrųjų kunigaikščiui Algirdui valdant ugnies kultas buvo svarbiausias, plačiausiai praktikuojamas ir todėl labiausiai pastebimas kiekvienam prašalaičiui.

Nors netiesiogiai – tik per Konstantinopolio patriarchą – Lietuvos didysis kunigaikštis savo laiške kvietė maskvėnus į pagalbą. Žinoma, ne be pagrindo. Juk nuo XIII a. pabaigos, ypač Algirdo ir Kęstučio laikais, buvo sunkiai kovojama su Vokiečių ordinu. Svarbiausi mūšiai vyko prie Strėvos (1348), Kauno pilies (1362) ir kt. Kryžiuočiams talkino nemenkos riterių jėgos iš Vakarų Europos, juos palaikė ir laimino popiežius, visa Katalikų Bažnyčia. Tais pačiais metais, kai Algirdas rašė laišką (1370 ir 1371), Livonijos ir kryžiuočių kariai buvo įsibrovę į Lietuvą, siaubė Varnių, Raseinių, Upytės apylinkes, grobė gyvulius, naikino javus, varė žmones į nelaisvę¹³. Lietuviai gana sėkmingai priešindavosi, rengdavo žygius į Livonijos kryžiuočių ordino žemes. Kare su kryžiuočiais lietuvių pusėje dalyvaudavo ir rusiškų Kunigaikštystės žemių kariai. Kunigaikštis Algirdas nori, kad ir maskvėnai savo jėgomis prisidėtų prie šios sunkios kovos.

Jei atkreipsime dėmesį į šį laišką kaip literatūros faktą, pirmiausia turėsime pažymėti, kad tuo laikotarpiu, kai tik formavosi lietuvių raštija, kiekvienas raštas, net dokumentas, turi būti laikomas literatūriniu dalyku, o juo labiau epistolografija, kuriai priklauso ir aptariamasis laiškas. Laiške ryškiau negu kokioje dokumentinėje literatūroje atsispindi autoriaus vidaus gyvenimas, jausmai, jo palankumas ar priešiškus, jo įsitikinimai bei siekiai. Skaitydami kunigaikščio Algirdo laišką, matome, kad jis šališkas, gina savo reikalus ir valstybinę politiką. Tas laiškas nėra tik šaltas oficialus ir dvipusis dokumentas, bet asmeniškumu nuspalvintas raštas. Tačiau kas buvo tikrasis laiško autorius?

¹¹ *Mykolas Lietuvis*. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. – V., 1966. – P. 50.

¹² *Olaus Magnus*. *Historiae de gentibus septentrionalibus*. – Romae, 1555. Apie ugnies garbinimą Lietuvoje plačiau žr. *Dundulienė P.* Namų židinio kultas Lietuvoje // *Istorija*. – 1964. T. 1; Lietuvos TSR istorija. – T. 1. – P. 97–98.

¹³ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. – V., 1955. – T. 1. – P. 56; *Dundulis B.* Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės. – V., 1960.

Algirdas ar jo raštininkas?

Iš tikrųjų, toks klausimas gali iškilti skaitytojui. Pats kunigaikštis Algirdas vargu ar mokėjo rašyti graikiškai ar lotyniškai. Viduriniaisiais amžiais buvo tikima, jog valdovas privalo mokėti gerai valdyti kardą, o ne plunksną. Valdovui priklausė karo, politikos menas, o rašto reikalais užsiiminėti – vienuolio pareiga. Todėl, atrodo, kad ir Algirdui, kaip ir jo tėvui Gediminui, laiškus į užsienį rašė vienuoliai pranciškonai. Nedaug katalikų vienuolių mokėsi graikų kalbos, bet Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo pakankamai graikiškos bažnyčios vienuolių, kurie graikų kalbą mokėjo ne blogiau negu anie lotynų. Tokių vienuolių, matyt, ir turėjo Algirdas savo tarnyboje.

Sprendžiant iš *Gedimino laiškų*¹⁴, tokius rašto padėjėjus valdovas griežtai prižiūrėdavo. Buvo pavojus, kad jie galėjo parašyti ne pagal valdovo valią, iškreipti jo mintį. Be to, turėdami reikalų su aukštąja politika, jie galėjo paskleisti žinių, kurios dėl valstybės interesų neturėjo būti viešai skelbiamos. Todėl tos aplinkos žmonės kalbėdavo labai nedaug, tik tai, kas visiems žinoma (pavyzdžiui, kad Gediminas nesikrikštys) „tačiau jokio kito patarimo iš jo (t. y. iš brolio Mikalojaus) negalėjome išgauti“. Taip rašė popiežiaus legatų pasiuntiniai pas Gediminą savo siuntėjams. Gediminas, pakeitęs nuomonę dėl krikšto, apkaltino vienuolį Bertoldą, kad tas laiške parašęs tai, ko jis nebuvo liepęs rašyti, o tasai teisinosi „užrašęs tik tai, kas buvo padiktuota karaliaus“ (... *et in eis nihil scripsit, nisi ex ore regis*)¹⁵. Matyt, kad tomis aplinkybėmis teisus buvo vienuolis: jis galėjo rašyti tik tai, ką diktodavo valdovas, nes kitokiu atveju jam grėsė didelis pavojus.

Reikia manyti, tokia tvarka rašyti laiškus užsienio diplomatiniais veikejams buvo ir didžiojo kunigaikščio Algirdo dvarė. Taigi Algirdas galėjo nebūti savo laiško graikų kalbos autorius, tačiau stilius, literatūrinis lygis, mintys bei mąstymo būdas turėjo būti toks, koks būdingas pačiam kunigaikščiui, ir vargu ar jo raštininkas išdrįso pakeisti ką nors ir imtis asmeninės atsakomybės. Raštininkas, matyt, buvo tik vertėjas, o tikrasis laiško autorius – pats didysis kunigaikštis Algirdas.

Skaitytojas pastebi, kad laiško stilius labai paprastas ir nesudėtingas. Jo autorius rūpinosi ne tiek posakių grožiu, kiek pačiu dalyku, kad be didelių nukrypimų išsakytų svarbiausius to momento reikalus. Laiškas be jokios įžangos: trumpai pasisveikinęs su patriarchu, Algirdas tuojau pereina prie paties reikalo, kaip sakoma, tiesiog *in medias res*. Sakiniai be retoriško pakilumo, be sušukimų, beveik be jokių iškilmingumą sustiprinančių retorinių klausimų, išskyrus tik tą dėl priesaikos laužytojų globojimo nuostabą išreiškiantį klausimą: „Ar kur nors pasaulyje girdėta, kad būtų panaikinama priesaika [...]?“ Vienoje vietoje jis vartoja ir tiesioginę kalbą, lyg pradėdamas gyvą dialogą su Maskvos metropolitu: „Karalius Algirdas mus užpuolė.“ Apskritai laiško sakiniai neilgi, nėra įvairių laipsnių šalutinių sakinių, kaip buvo mėgstama to meto retorizuotoje graikiškoje (ir Konstantinopolio patriarcho), rusiškoje ir lotyniškoje prozoje. Kunigaikščio Algirdo laiško kalba primena paprastą kasdienę gyvenimo kalbą, drauge ir jo tėvo Gedimino laiškų kalbą, kuri paprastumu bei dalykiškumu taip pat labai skiriasi nuo pompastiškos popiežiaus ir vienuolynų vardu rašytų laiškų kalbos. Matyt, to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo dvaras dar nebuvo stipriau paliestas krikščioniškosios Europos literatūrinių tendencijų, o tebegyveno savo tradicijomis. Nei Mindaugas, nei Gediminas, nei pats Algirdas negalėjo išsiversti be rašto vidaus ir užsienio reikaluose, bet nebuvo perėmę, o gal tuo metu ir nenorėjo perimti retorinės manieros, vyravusios kaimyninių kraštų valdovų kanceliarijose.

Matyti tik labai tolimas Algirdo laiško ryšys su vadinamuoju XIV a. pirmos pusės Bizantijos humanizmu. Gal tai juos sieja, kad Konstantinopolyje tarp kitų literatūros rūšių tada ypač klestėjo epistolinis žanras. Jam buvo skiriamas svarbus vaidmuo, palaikant ryšius tarp šviesuolių ir aukštos

¹⁴ Gedimino laiškai / Parengė V. Pašuta ir I. Štal. – V., 1966.

¹⁵ Ibid. – P. 135.

padėties žmonių. Taigi, galimas daiktas, kad ir Algirdą, jo dvarą toji epistolografinė praktika Rytuose paskatino pasinaudoti savo tikslams ta madinga literatūros forma. Tačiau Lietuvos kunigaikščio laiškas dėl savo paprastumo, dalykiškumo yra savitas ir skirtingas nuo bizantinės-humanistinės epistolografijos, kuriai būdingos kaip tik priešingos ypatybės: dirbtinumas, nuasmeninimas, sakytum sąmoningas realybės ir konkretumo atsisakymas¹⁶.

Pagonio Algirdo laiške, žinoma, nėra nė žymės Biblijos, kuria paprastai labai remdavosi krikščionių rašytojai. Bibliją jie laikė pagrindu savo įrodinėjimams, pretenzijoms reikšti, savo tautos istorijai nušviesti. Didysis kunigaikštis Algirdas nuolat kartoja – ir tai yra jo laiško stiliaus ypatybė, – kad krikščionys laužo duotas priesaikas, bet tų savo priekaištų neremia nei krikščioniškais, nei pagoniškais principais: jo nuomone, tiesiog negalima laužyti priesaikos nei atleisti nuo jos, nes toks yra visuotinis moralinis reikalavimas. Tačiau kažin, ar taip manė, teologiniais samprotavimais remdamasis, metropolitas Aleksijus apie tas priesaikas, kurias krikščionys buvo davę pagoniškam valdovui? Veikiausiai jis laikė jas neturinčiomis galios, jei paskui patriarchas politiniais bei religiniais sumetimais (nenorėjo atiduoti pagonių lietuvių Romos bažnyčiai) buvo priverstas priminti, kad ir šios priesaikos šventos ir jų reikia laikytis.

Kuri kalba buvo pagrindas kunigaikščio Algirdo laišku, iš kurios jis verstas? Toji kalba, matyt, buvo rusų (senoji baltarusių). Algirdo dvare ji buvo vartojama kaip administracijos ir valstybinių santykių kalba. Be to, susirašinėjant su Konstantinopolio patriarchu Lietuva buvo taip vadinama, kaip buvo priimta rusų (taip pat lenkų) – *Litvá*. Ir patys lietuviai čia vadinami *Litvoí*, nors šiaip graikiškoje raštijoje žinoma lotyniška forma – *Lituáni*¹⁷. Laiško graikų kalba ne klasikinė, o naujoji, bizantinė. Kai kurie visuomeniniai bei kariniai terminai patekę iš lotynų kalbos: *tō rhēgí* = *regi* = karaliui, *kástra* = *castra* = karinė stovykla, tvirtovė.

Apskritai akcija dėl atskiros metropolijos, matyt, nesiribojo vien tiesiogine korespondencija su Konstantinopolio. Ta dvasia, kaip išdėstė kunigaikštis Algirdas, turbūt buvo skleidžiama propaganda stačiatikiškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės srityse ir su ja kai kuriais politiniais ryšiais susijusiuose kaimyniniuose kraštuose, pvz., Tverėje. Matyt, buvo stengiamasi tam reikalui sudaryti kultūrinį užnugarį. Tai rodytų, pavyzdžiui, legenda apie „Baltąją vienuolio kepurę“, kurią Novgorodo patriotas ir kovotojas už savo srities ir miesto nepriklausomybę arkivyskupas Vasilijus (miręs 1352 m.) gavęs iš Jeruzalės patriarcho, o patriarchas – iš Romos popiežiaus Silvestro. Ta kepurė buvo laikoma aukščiausios bažnytinės valdžios insignija¹⁸. Taigi Novgorodas turėjo tiesiogiai paveldėti senųjų miestų dvasinį ir pasaulietinį palikimą ir, žinoma, negalėjo priklausyti kitoms metropolijoms: atvirkiščiai, tik ji, pagal tą pasakojimą, galėjo valdyti kitas bažnytines sritis. Tačiau legenda apie baltąją vienuolio kepurę, kaip mini žinomas senosios rusų literatūros tyrinėtojas Dmitrijus Lichačiovas, buvo Novgorodo lietuviškos orientacijos bajorų partijos idėjų atgarsis bažnytinėje transformacijoje¹⁹. Juo labiau tokių ir panašių literatūrinių dalykų galėjo būti ir pačioje Lietuvoje.

Baigiant galima pasakyti, kad aptartasis laiškas gana plačiai ir konkrečiai atskleidžia mums XIV a. vidurio Lietuvos ir Maskvos didžiųjų kunigaikštysčių santykius, aiškiai nušviečia ginčus dėl metropolito, vaidinusio gana svarbų vaidmenį tų kraštų politiniuose bei valstybiniuose reikaluose. Iš laiško tono ir patriarcho žodžių galima spręsti, kad jo rašymo metu Algirdas buvo pagonis, nors kartais ir tvirtinama, kad jis jau buvo apsikrikštijęs. Laiške atsispindi sunki Algirdo ir Kęstučio kova su kryžiuočiais. Laiško autorystę reikia priskirti jį diktavusiam kunigaikščiui. Stilius paprastas, primena kasdienę kalbą, taip pat Gedimino laiškų kalbą ir nepanašus j pilnus retorikos raštus valdovų tų

¹⁶ Žr. Вопросы философии. – 1972. – №4. – P. 214–217.

¹⁷ Ditten H. Der Russland-Exkurs des Laonikos Chalkokandyles. – Berlin, 1964. – P. 59 – 61.

¹⁸ Орлов А. С. Древняя русская литература. XI–XVII в. – Москва–Ленинград, 1945. – P. 193.

¹⁹ Лихачев Л. С. Национальное самосознание древней Руси. – P. 92.

kraštų, kurie turėjo senesnes rašto tradicijas. Pagonio Algirdo laiške, žinoma, nėra bibliinių elementų. Laiškas, matyt, verstas iš rusų (senosios baltarusių) kalbos. Graikų kalba nauja ir su kai kuriais lotyniškais politinio bei karinio pobūdžio terminais. Laiškas reikšmingas ir tuo, kad po Gedimino laiškų yra vienas pirmųjų lietuvių epistolografijos faktų.

Senoji Lietuvos literatūra, 4 knyga: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 193–203.